

Studia nad granicami i pograniczami z perspektywy wrocławskiego środowiska socjologicznego. Recenzja: „Granice, pogranicza i dalej – niekończąca się przygoda. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Kurczowi”, red. Marcin Dębicki, Kamilla Dolińska, Justyna Kajta, Julita Makaro, Natalia Niedźwiecka-Iwańczak, Elżbieta Opiłowska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021, 409 s.

Artur Wysocki*

ORCID: 0000-0001-8345-9308
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Nakładem Wydawnictwa Naukowego Scholar pod koniec 2021 roku ukazał się zbiór tekstów dedykowany prof. Zbigniewowi Kurczowi z okazji jubileuszu 70. urodzin i 40-lecia pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej przygotowany przez zespół współpracowniczek, współpracowników, wychowanek i wychowanków – socjolożek i socjologów z ośrodka wrocławskiego. Tematyka tomu została skoncentrowana wokół głównych pól badawczych Jubilata. Pierwszym z nich są polskie granice i obszary przygraniczne rozumiane jako przestrzenie terytorialne i społeczne wraz z procesami ich społecznego konstruowania przez wielu różnorodnych aktorów. Drugim polem są kwestie związane z mniejszościami narodowymi i etnicznymi oraz problematyka migracji, w tym doświadczenia Polaków żyjących poza krajem, jak również osób i grup mieszkających – na stałe i tymczasowo – na terenie Polski. Trzecie pole to studia regionalne, ze szczególnym naciskiem na problematykę Ziemi Zachodnich i Północnych. Z opracowania Marcina Dębickiego (Uniwersytet Wrocławski) dowiadujemy się, że prof. Zbigniew Kurcz przez 40 lat pracy naukowej (lata 1980–2020) był m.in. redaktorem lub współredaktorem 28 prac zbiorowych oraz autorem 3 monografii, 164 artykułów naukowych w monografiach i czasopismach, 20 recenzji i wielu innych tekstów o charakterze sprawozdawczym bądź publicystycznym. Na bogaty i znaczący dorobek Jubilata, nie tylko naukowy, zwrócili uwagę w laudacjach

* artur.wysocki@mail.umcs.pl

otwierających tom: Katja Meier (Saksońska Ministra Sprawiedliwości, Demokracji, Europy i Równego Traktowania), Maria Zielińska (Uniwersytet Zielonogórski), Tadeusz Popławski (Politechnika Białostocka), Jan Maciejewski i Zdzisław Zagórski (obaj Uniwersytet Wrocławski).

W efekcie redaktorkom i redaktorowi udało się zebrać bardzo interesujący i wartościowy poznawczo zbiór blisko 30 tekstów czerpiących z różnych ujęć teoretyczno-metodologicznych, środowisk i tradycji badawczych obejmujących obszerny zakres zjawisk społecznych, kulturowych, politycznych i gospodarczych mieszczących się we wspomnianych trzech obszarach zainteresowań badawczych Jubilata. Pierwszy blok tematyczny tomu pn. „Granice i pogranicza” zawiera w większości teksty o charakterze ogólnym i teoretycznym. Otwiera go artykuł Andrzeja Sadowskiego (Uniwersytet w Białymstoku) pt. „Pogranicze i państwo narodowe”, w którym przedstawiono krytyczną analizę relacji między zróżnicowaniem kulturowym a strukturą państw narodowych, koncentrując się na specyfice pograniczy. Autor podkreśla, że tradycyjna koncepcja państwa narodowego jest niewystarczająca do zarządzania złożonością kulturową w obliczu współczesnych wyzwań, takich jak migracje. Sadowski argumentuje, że kryzysy, jakie wywołują te wyzwania, wymagają fundamentalnej przebudowy państwa narodowego w kierunku większego uznania dla różnorodności kulturowej i integracji społeczności pogranicza. Zauważa przy tym, że badania nad pograniczami dostarczają cennych wskazówek na temat możliwych dróg rozwoju państw narodowych w kierunku społeczeństw pluralistycznych, które respektują różnorodność kulturową swoich mieszkańców.

Kolejny tekst autorstwa Dariusza Wojakowskiego (Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie) analizuje wpływ pandemii COVID-19 na relacje transgraniczne na południowym pograniczu Polski. Autor bada reakcje lokalnych instytucji i mieszkańców w czterech miastach przygranicznych (Przemyśl, Sanok, Nowy Targ, Cieszyn) na ograniczenia wprowadzone w celu powstrzymania pandemii, podkreślając, jak te zmiany wpłynęły na współpracę transgraniczną, kulturę, turystykę i gospodarkę. Badanie przeprowadzone przed drugą falą pandemii w 2020 roku pokazuje, że obostrzenia znacząco ograniczyły przepływ ludzi i towarów, wprowadzając niepewność i paraliżując wiele dziedzin życia na pograniczu. Jak zauważa w podsumowaniu Autor, w wyniku pandemii południowe pogranicze Polski „pulsuje” w rytmie zmieniających się relacji przy i poprzez granicę, odchodząc od transgraniczności w stronę pograniczności (używając terminologii autorstwa Zbigniewa Kurcza), co przyczynia się jednocześnie do „nacionalizacji” tych relacji.

Tekst autorstwa Joanny Kurczewskiej (Instytut Filozofii i Socjologii PAN) także odnosi się do pandemii COVID-19. Porusza kwestię inspiracji

teoretycznych w badaniach nad granicami i pograniczami, akcentując znaczenie dychotomii codzienności i niecodzienności. Ramy te są przydatne do interpretacji danych i tworzenia teorii na temat natury granic i pogranicza w czasie kryzysów. Tekst sugeruje, że takie podejście nie tylko pomaga w uporządkowaniu danych empirycznych i interpretacji teoretycznych istotnych dla *border studies*, ale także w opracowaniu nowych pytań badawczych mających na celu odkrycie uogólnionych koncepcji lub teorii w celu lepszego zrozumienia pojęcia transgraniczności.

Artykuł Marii Szmei (Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie), pt. „Pogranicze w polityce państwa polskiego” prezentuje zmiany zachodzące na polskich pograniczach, koncentrując się na polityce państwa względem różnych grup etnicznych i narodowościowych od okresu międzywojennego po współczesność. Autorka wykazuje, że polityka polskiego państwa charakteryzowała się z reguły niezrozumieniem i lekceważeniem specyfiki kulturowej pogranicznych grup. Zwraca uwagę na konsekwentne działania państwa mające na celu polonizację i asymilację mniejszości oraz konflikty wynikające z różnic kulturowych. Polityka ta charakteryzowała się próbami wymazania kulturowej odrębności grup mniejszościowych i ich włączenia do dominującej kultury polskiej, często z pominięciem ich praw i potrzeb. Miało to zdaniem Szmei głębokie i długotrwałe skutki dla poszczególnych mniejszości przejawiające się złożonymi problemami tożsamościowymi i społecznymi, które manifestują się do dziś w postaci trudności w ochronie własnego języka, kultury czy praw.

W kolejnym tekście Barbara Wiśniewska-Paź (Uniwersytet Wrocławski) prezentuje analizę fenomenu trwania państwa szwajcarskiego w jedności wspólnotowej pomimo różnorodności narodowościowej. Autorka wykazuje, że głównymi powodami, dla których udaje się utrzymać koherencję społeczną w takich warunkach są federalizm, demokracja bezpośrednia, neutralność w polityce międzynarodowej, niezależność gospodarcza, a nade wszystko integracja społeczna i edukacja, która promuje wielojęzyczność i międzykulturowość. Sprzyja to lepszemu wzajemnemu zrozumieniu obywateli Szwajcarii i szacunkowi wobec różnic.

Artykuł Ewy Narkiewicz-Niedbałec (Uniwersytet Zielonogórski) podejmuje z kolei problematykę losów mieszkańców pogranicza polsko-niemieckiego, skupiając się na relacjach między Polakami, Niemcami, a także Wendami – grupą etniczną o serbsko-łużyckim pochodzeniu z rejonu Kargowej i Chwalimia. Analiza opiera się na porównaniu obrazu wyłaniającego się z opracowań naukowych oraz powieści *Cierpkie grona* autorstwa Zofii Mąkosy. Analiza wykazuje, jak literatura może uzupełniać luki w badaniach socjologicznych, oferując pogłębione rozumienie historii i tożsamości społeczności lokalnych.

Pokazuje również, jak zmiany geopolityczne i społeczne wpływają na percepcję narodowościową mieszkańców pogranicza, przy czym szczególną uwagę poświęca się roli kolei w transformacji społeczności i utraty wendyjskich tradycji.

Ostatni tekst tej części tomu, autorstwa Leszka Bullera (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), omawia rozwój i implementację strategii bezpieczeństwa w regionach przygranicznych Polski w świetle działań podejmowanych w ramach programów transgranicznych, takich jak Polska-Białoruś-Ukraina, Interreg Południowy Bałtyk czy Interreg Polska-Saksonia. Programy te są głównie wspierane przez Unię Europejską, mając za cel wspieranie stabilności tych regionów przez promowanie kooperacji międzynarodowej i lokalnej oraz przez adresowanie wspólnych wyzwań, takich jak bezpieczeństwo publiczne, zdrowie i rozwój gospodarczy. Autor wskazuje na długoterminowe korzyści wynikające z tych inicjatyw, takie jak poprawa infrastruktury i wzrost gospodarczy, ożywienie gospodarcze i kulturalne oraz na relacje międzyludzkie wzmacniające wzajemne zrozumienie i współpracę. W ocenie Bullera przyczyniają się one do podniesienia ogólnego obiektywnego i subiektywnego poziomu bezpieczeństwa w tych obszarach.

Drugą część tomu (pn. „W regionach”) rozpoczyna tekst Andrzeja Saksona (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Zachodni w Poznaniu), w którym zostały omówione zmiany w dyskursie publicznym odnoszącym się do Ziemi Zachodnich i Północnych w Polsce. Autor zastanawia się, w jakim stopniu dyskurs Ziemi Odzyskanych może zostać zastąpiony przez dyskursy „Dzikiego Zachodu” i „ziemi poniemieckich” obecnych w tekstach naukowych, publicystycznych i literackich po 1989 roku.

Z kolei w artykule Żanety Stasienuk (Uniwersytet Szczeciński) odnoszącym się do tego samego regionu znajdujemy analizę jego unikalnych cech oraz wewnętrznych różnic. Autorka korzystając z dostępnych danych społeczno-demograficznych, takich jak gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, migracje i urbanizacja, poziom edukacji, struktura zatrudnienia, poziom bezrobocia, czy Human Development Index, dochodzi do wniosku, że istnieją trzy typy obszarów o różnym tempie zmian (obszary szybko rozwijające się, o umiarkowanym tempie zmian oraz opóźnione w rozwoju), gdzie wciąż widoczne są nierówności wynikające z historycznych uwarunkowań i współczesnych procesów modernizacyjnych.

Artykuł autorstwa Leszka Gołdyki (Uniwersytet Zielonogórski) przedstawia analizę zmian demograficznych na polsko-niemieckim pograniczu, koncentrując się na obszarze Środkowego Nadodrza w latach 1989–2019. Autor zwraca uwagę, że obserwowane zjawiska, takie jak spadek liczby małżeństw, wzrost liczby rozwodów oraz zmniejszanie się dzietności, nie są już zjawiskami

wyłącznie lokalnymi czy specyficznymi dla regionu pogranicza. Są one raczej częścią ogólnopolskich trendów demograficznych, które wpisują się z kolei w jeszcze szersze, globalne procesy społeczne. Wskazuje to na konieczność przemyślenia polityk społecznych i demograficznych, które powinny uwzględniać te szersze konteksty w planowaniu przyszłości regionów pogranicznych.

Opracowanie Haliny Rusek (Uniwersytet Śląski w Katowicach) przedstawia badanie tożsamości młodych mieszkanek Zagłębia Dąbrowskiego, ukazując złożoność identyfikacji z regionem. Autorka wykazuje, że mimo braku wyraźnych granic i rozpoznawalnej tożsamości lokalnej, region ten posiada swoją odrębność w stosunku do Śląska. Argumentuje przeciwko powszechnej opinii o niejasnym profilu Zagłębia. Opierając się na wynikach swoich badań dotyczących sposobu, w jaki młode kobiety identyfikują się z tym regionem, prezentuje ich kontekst w porównaniu do kobiet z województwa śląskiego.

Z kolei, Karolina Ciechorska-Kulesza, Jan Mizerski i Cezary Obracht-Prondziński (wszyscy z Uniwersytetu Gdańskiego) w swoim artykule pt. *Pomorze „od kuchni”*. *Kulinaria i ich funkcje społeczne oraz kulturowe* wskazują na znaczenie kultury przyrządzania i spożywania posiłków w badaniach terenowych oraz ich wpływu na integrację społeczną i kulturową na Pomorzu. Z tej perspektywy region ten jest przedstawiony jako ten, w którym różnorodne grupy społeczne wpłynęły na lokalne tradycje kulinarne, stając się istotnym elementem niematerialnego dziedzictwa. W opinii Autorów kulinaria odzwierciedlają złożoność i dynamikę zmian społeczności oraz ich znaczenie w konstruowaniu tożsamości i pamięci kulturowej Pomorza. Wymiar ten często jest pomijany w naukowych analizach regionalnych, co skłania Autorów do głębszej refleksji nad ich miejscem w badaniach społecznych.

Ostatni tekst z tej części książki, autorstwa Barbary Dwilewicz (Uniwersytet Witolda Wielkiego), dotyczy analizy językowej współczesnej potocznej polszczyzny na Wileńszczyźnie. Jak dowiadujemy się z opracowania, polszczyzna litewska posiada długą historię i jest charakterystyczna dla najlicniejszej mniejszości narodowej na Litwie. Polacy litewscy posługują się językiem polskim nie tylko w kontaktach prywatnych, ale również w edukacji, mediach i życiu kulturalnym. Język ten, będący obiektem badań od lat 80. XX wieku, jest wciąż intensywnie analizowany ze względu na jego unikalne cechy, np. akcentowanie, archaiczne konstrukcje gramatyczne oraz wpływy rosyjskie i litewskie. Jednocześnie okazuje się, że badania nad potoczną litewską polszczyzną są ograniczone przez trudności w zdobyciu spontanicznych wypowiedzi, które są kluczowe dla zrozumienia codziennego użycia języka.

Trzecią część zbioru, skupioną na problematyce mniejszości i migracji, otwiera artykuł Sławomira Łodzińskiego (Uniwersytet Warszawski). Autor

omawia zmiany w ochronie praw mniejszości narodowych w Europie przez pryzmat tzw. czwartego komentarza z 2016 roku Komitetu Doradczego ds. Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych. Dokument ten, jak i inne przywołane w tekście raporty, wskazują na potrzebę zmian polityki europejskiej wobec mniejszości narodowych w kierunku lepszego uwzględnienia ich indywidualnych i zbiorowych praw, jak również konieczności dynamicznej (uwzględniającej zmieniający się kontekst społeczny) redefinicji samej kategorii mniejszości narodowej, w taki sposób aby uniknąć ich instrumentalizacji przez państwa narodowe (w nawiązaniu do zjawiska „grania mniejszościami” Zbigniewa Kurcza) i w konsekwencji ich marginalizacji.

W tekście pt. *Współczesne koncepcje polityki migracyjnej Polski* Henryka Chałupczaka (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) zostało omówione rosnące zainteresowanie nauk społecznych problematyką migracji, której atrakcyjność badawcza wynika, zdaniem Autora, z jej interdyscyplinarnego charakteru i globalnego zasięgu. Analizuje on różne podejścia do definiowania polityki migracyjnej Polski, zwracając uwagę na dwa główne dokumenty rządowe z lat 2012 (*Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r.*) i 2019 (*Polityka migracyjna Polski. Projekt z dnia 10 czerwca 2019 r.*). Chałupczak krytycznie ocenia brak spójnej definicji i podejścia do migracji w obu dokumentach, podkreślając, że polityka migracyjna Polski powinna być proaktywna i uwzględniać zarówno aspekty bezpieczeństwa, jak i integracji cudzoziemców. Podnosi również znaczenie naukowego podejścia do formułowania strategii migracyjnych, proponując pełniejsze wykorzystanie dorobku akademickiego w praktyce politycznej. W podsumowaniu Autor stwierdza, że pomimo licznych działań zmierzających do wypracowania nowej koncepcji polityki migracyjnej państwa polskiego nadal nie został określony jej paradygmat.

Z kolei Urszula Swadźba (Uniwersytet Śląski w Katowicach) w swoim artykule analizuje i opisuje czynniki, które wpłynęły na przemiany tożsamości i identyfikacji Ślązaków. Autorka wyróżniła kluczowe okresy wpływające na ten proces – począwszy od drugiej połowy XIX wieku, przez dwudziestolecie międzywojenne, okres realnego socjalizmu, aż po transformację systemową przełomu XX i XXI wieku. Tożsamość Ślązaków ewoluowała w ocenie Autorki od tożsamości nierównościowej, silnie zakorzenionej w lokalnej kulturze i tradycji, do dualnej, gdzie mieszkańcy zaczęli identyfikować się zarówno z etnicznością śląską, jak i narodową. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku (817 tys. deklaracji narodowości śląskiej) pokazały, że istotną rolę odgrywa regionalna identyfikacja wśród Ślązaków. Swadźba wskazuje na

migracje obejmujące zarówno napływ osób z innych regionów Polski w poszukiwaniu pracy, jak i emigrację autochtonicznej ludności śląskiej, głównie do Niemiec, jako czynnik dodatkowo komplikujący procesy identyfikacji etnicznej. W przytoczonych badaniach empirycznych własnych Autorki podkreślono, że tożsamość śląska jest atrakcyjna również dla osób o pochodzeniu nieśląskim.

W publikacji Ireny Kurasz (Uniwersytet Wrocławski) pt. *„Oswajanie” własnego. Niemcy na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 roku*, ukazano analizę doświadczenia Niemców, którzy po zakończeniu II wojny światowej pozostali w Polsce. Znaleźli się oni w trudnej sytuacji społecznej i politycznej, stając się obywatelami obcego państwa na własnych ziemiach. Kurasz wykorzystuje wspomnienia świadków, zbierane często tuż przed ich śmiercią, by ukazać złożone relacje międzyludzkie i niejednolite polityki władz wobec Niemców.

Problematyce mniejszości romskiej w Polsce jest natomiast poświęcony artykuł Stanisława Sorysa (Uniwersytet Jana Pawła II w Krakowie), który przypomina, że zbiorowość ta jest jedną z najbardziej marginalizowanych i wykluczonych mniejszości etnicznych nie tylko w Polsce. Boryka się z poważnymi problemami społecznymi, w tym z niskim poziomem wykształcenia, wysokim bezrobociem oraz ograniczonym dostępem do opieki zdrowotnej. Te problemy zdaniem Autora są wynikiem m.in. głęboko zakorzenionych stereotypów i uprzedzeń, które utrudniają integrację Romów z resztą społeczeństwa. Mimo wprowadzonych programów rządowych i unijnych mających na celu poprawę sytuacji mniejszości wyzwania te pozostają znaczące, a przeciwdziałanie im wymaga kompleksowego podejścia, obejmującego edukację, zatrudnienie, zdrowie i mieszkalnictwo.

Artykuł Marzeny Sasnal (Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Stanforda) omawia transnarodowość polskich specjalistów wysokich technologii w Dolinie Krzemowej, ukazując, jak globalizacja i postęp technologiczny umożliwiają nowe formy migracji, które niekoniecznie kończą się pełną asymilacją. Autorka korzysta z teorii transnarodowości i koncepcji społecznego zakotwiczenia, aby zbadać, jak współcześni migranci zachowują wielokulturowe tożsamości i tworzą transnarodowe powiązania. Przedstawia specyfikę migracji wysoko wykwalifikowanych specjalistów, którzy integrują się z nowym społeczeństwem, zachowując jednocześnie silne związki z krajem pochodzenia. Sasnal ilustruje to na przykładzie polskich specjalistów, którzy, mając doświadczenia międzynarodowe i kompetencje transnarodowe, skutecznie funkcjonują w wielokulturowym środowisku Doliny Krzemowej, jednocześnie redefiniują swoje miejsce w globalnym kontekście społecznym i zawodowym.

Artykuł Grzegorza Dutki (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) przedstawia analizę działań organizacji pozarządowej „17-tka” w Rybniku, skoncentrowanych na wsparciu adaptacyjnym i integracyjnym imigrantów ukraińskich. Dutka zwraca uwagę na wzrost znaczenia sektora pozarządowego w zarządzaniu migracjami na tle braku spójnej polityki migracyjnej na poziomie krajowym. W Rybniku, pomimo braku formalnej strategii wsparcia ze strony miasta, „17-tka” odgrywa kluczową rolę, wykorzystując swoje doświadczenie i lokalne zasoby do tworzenia doraźnych inicjatyw pomocowych, które mają na celu ułatwienie adaptacji i integracji imigrantów. Wyniki badań empirycznych wskazują, jak istotna jest współpraca między różnymi aktorami lokalnymi oraz jak sektor pozarządowy efektywnie wypełnia luki w systemowym podejściu do problematyki migracyjnej.

Tekst Katarzyny Stokłosy (Uniwersytet Południowej Danii) skupia się na analizie migracji zarobkowej Polaków w niemiecko-duńskim regionie granicznym, gdzie głównymi ośrodkami stały się Flensburg i Sønderborg. Autorce udało się ustalić, że po rozszerzeniu Unii Europejskiej w 2004 roku region ten przyciągnął znaczną liczbę polskich migrantów, w większości posługujących się językiem angielskim w pracy, przy czym nieliczni zdecydowali się na naukę języka duńskiego. Warto zauważyć, że korzystniejsze warunki ekonomiczne po stronie duńskiej motywowały do pracy, podczas gdy niższe koszty życia po stronie niemieckiej skłaniały do osiedlenia. Badanie ukazuje różnice w integracji kulturowej oraz adaptacji społecznej Polaków po obu stronach granicy, podkreślając złożoność procesów migracyjnych w kontekście lokalnym i transgranicznym.

Ostatnia część zbioru, pn. „Dalej, inaczej...” to sekcja zawierająca trzy teksty poświęcone zagadnieniom odrębnym od wcześniejszych bloków tematycznych. Pierwszy z nich, autorstwa Andrzeja Michalaka (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie), przedstawia rozwijające się w kinematografii Trzeciej Rzeszy mechanizmy propagandy. Wskazuje na kino jako medium antycypujące i rejestrujące zmiany społeczne, które jednocześnie stają się narzędziem manipulacji i kontroli. Autor szczególnie podkreśla rolę filmów niemieckich w okresie międzywojennym, które odzwierciedlały i wpływały na realne zmiany społeczne, stopniowo przygotowując grunt pod totalitarny reżim. W artykule przywołuje również przykład filmu „Błękitny Anioł”, który ilustruje upadek moralny i społeczny, będący symbolem szerszych przemian politycznych i społecznych epoki.

Irena Machaj (Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim) w swoim artykule pt. *W jakim kierunku społeczeństwo obywatelskie zmienia świat społeczny Polski?* zwraca uwagę na rosnącą ogólną rolę kultury w życiu społecznym, która zyskuje na znaczeniu kosztem czynników ekonomicznych

w społeczeństwie ponowoczesnym. Autorka przywołuje tezę Michaela Hechtera o przejściu „od klasy do kultury”, zwracając uwagę na formowanie grup na podstawie czynników statusu określonych kulturowo, takich jak etniczność czy religia. W kontekście polskim podkreśla, że współpraca obywatelska i formowanie grup społecznych wciąż są mniej zaawansowane w Polsce niż w krajach Europy Zachodniej, ale stopniowo rozwijają się wraz z postępowaniem modernizacji kraju.

Anna Śliz (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie) i Marek S. Szczepański (Uniwersytet Śląski w Katowicach) w eseju *Oikos: wokół socjologicznych aspektów świata przyrodniczego* analizują głębokie i złożone problemy ekologiczne współczesności, podkreślając niewystarczające działania polityczne wobec galopującej degradacji środowiska naturalnego. Autorzy diagnozują przyczyny obecnych problemów klimatycznych, wskazując na nieograniczony rozwój przemysłu od XVII wieku i wzrastający poziom ludzkich potrzeb, które doprowadziły do nadmiernej emisji gazów cieplarnianych i innych zanieczyszczeń. Tekst ilustruje skutki zmian klimatycznych, jak zmniejszanie się ilości śniegu i anomalie pogodowe, które powodują znaczące susze wpływające na gospodarkę i zdrowie publiczne. W kontekście Polski Autorzy zwracają uwagę na zaniedbania w dziedzinie energii odnawialnej i konieczność intensyfikacji działań na rzecz osiągnięcia neutralności klimatycznej, również poprzez ograniczenie zużycia plastiku i lepsze praktyki segregacji odpadów.

Z zebranych w omawianym tu zbiorze prac wyłania się obraz żywego i dynamicznego pola badawczego, jakim są studia nad granicami i pograniczami, które skupia uwagę i zainteresowanie nie tylko socjologów, ale także geografów społecznych, politologów, kulturoznawców, ekonomistów i innych. W polskich naukach społecznych *border studies* od początku miały swoją specyfikę. Czerpiąc z tradycji międzywojennych, od końca lat 80. XX wieku koncentrowały się one bardziej na obszarach pogranicznych niż na fizycznych i substancjalnych granicach ustanawianych administracyjnie. W polskiej socjologii pogranicza pojawiało się spektrum kategorii używanych do opisu i wyjaśnienia różnorodnych fenomenów z tego obszaru. Takimi kategoriami były i nadal bywają „pograniczne społeczne”, „człowiek pogranicza”, „obszary pogranicza”, „przygranicze”, „nadgranicze”, „transgranicza”, „społeczny obszar pogranicza” itd. Eksponowano w nich raczej praktyki społecznego konstruowania granic i pogranicz jako przestrzeni terytorialnych i społecznych. Należy przy tym podkreślić, że wrocławski ośrodek z jego liderem – prof. Zbigniewem Kurczem – odgrywał i nadal odgrywa szczególną rolę w rozwijaniu refleksji teoretycznej i metodologicznej, badań empirycznych oraz integrowaniu krajowego i międzynarodowego środowiska badaczy granic i pogranicz. Instytucjonalnym

wyrazem tej roli, ale też znaczenia i aspiracji na przyszłość jest m.in. utworzony w 2015 roku Ośrodek Badań Regionalnych i Obszarów Pogranicza w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Na koniec warto zwrócić uwagę na nietypową zachętę do dalszej pracy naukowej Jubilata skierowaną przez jego współpracownice i współpracowników, wyrażoną w zakończeniu tekstu wprowadzającego do tomu. Nawiązuje ona do turystyczno-krajoznawczej pasji prof. Zbigniewa Kurcza, którą niejednokrotnie łączył z pracą badawczą, i szczególnej słabości do Tarnowa i okolic. Ciepły i serdeczny charakter zachęty dużo podpowiada o relacjach panujących w środowisku wrocławskich badaczek i badaczy, a także sygnalizuje poziom zaangażowania i chęci w rozwijaniu zainteresowań nestora tego środowiska.